

CASA DOMNEASCĂ DE LA PUTNA ISTORICUL PROIECTULUI DE RESTAURARE

ARH. ȘTEFAN BALȘ

Clădirea denumită Casa Domnească, aflată pe latura de sud a curții mănăstirii, este ultima construcție rămasă neîncadrată în acțiunea de restaurare generală efectuată în ultimii ani în cuprinsul incintei ansamblului de monumente ctitorite în zona Putnei de marele Ștefan, voievodul de la a cărei urcare pe tronul Moldovei s-au împlinit anul acesta 525 ani.

Situată după tradiție pe locul fostelor case domnești din vremea lui Ștefan cel Mare, casa nu mai păstrează, în înfățișarea actuală, nimic din arhitectura sa inițială. Prezentându-se sub forma unei lungi construcții de plan dreptunghiular, cu un singur nivel, cu planșee de lemn și învelitoare de țiglă, este încadrată la ambele capete de câte un rând de beciuri adânci din piatră și cărămidă cu boltirea caracteristică a veacului al XIX-lea de când au fost adăugate.

Întreaga clădire, cu ziduri groase de cărămidă și cu fațadele tencuite, tratate cu modenatură clasică obișnuită aceluși veac, poartă pecetea arhitecturii oficiale provinciale a Imperiului habsburgic, străină și cu totul nepotrivită în ambianța de arhitectură medievală moldovenească din incinta mănăstirii.

Față de acest aspect neintegrat ansamblului, față de starea degradată a fațadelor rămase de ani neîngrijite și mai ales față de pericolul de contaminare datorat invadării ciupericii *Merulius lacrimans* ce a infestat lemnăria planșeelor, constituind astfel o gravă amenințare pentru valoroasele exponate adăpostite în muzeul alăturat, a fost pusă în discuție propunerea dărîmării totale în folosul extinderii spațiului verde înconjurător.

Dar sondajele arheologice efectuate între timp, care au descoperit existența, sub planșeul părții centrale a clădirii, a unor vestigii din construcția lui Ștefan cel Mare, confirmând astfel valoarea documentară a unui relevu păstrat în arhiva mănăstirii, datînd din mijlocul secolului al XIX-lea, dinaintea prefacerilor făcute atunci, au arătat posibilitatea unei încercări de restaurare. Pe de altă parte, amploarea și aspectul neeconomic al unei asemenea lucrări de demolare integrală a unor ziduri de 60 cm grosime, în bună stare de conservare,

puteau fi cu greu justificate și acceptate față de nevoile gospodărești, cerînd menținerea măcar parțială a spațiilor locuibile existente.

De aceea propunerea dărîmării, discutată la fața locului de către reprezentanții Consiliului Culturii și Educației Socialiste, Mitropoliei Moldovei și autorităților județene, la data de 9 III 1981, a fost înlocuită de recomandarea întocmirii unui proiect de conservare, asanare și restaurare bazat pe o prealabilă și extinsă cercetare arheologică necesară precizării formelor și dimensiunilor planimetrice ale fostei clădiri și care să reperateze elementele de arhitectură păstrate în umplutura de sub planșeul parterului.

La terminarea acestor cercetări (30 VII 1981) au fost prezentate, de către colectivul de arheologi¹, rezultatele și concluziile obținute.

Vestigiile zidurilor veacului al XV-lea s-au găsit grupate în zona centrală a clădirii, parțial distruse sau încălecate de zidurile ulterioare coborîte pînă la nivelul fundațiilor, aparținînd distribuției noi a încăperilor ridicate deasupra.

În afara acestei amplasări centrale, ambele capete cu beciurile lor respective sînt construite mai recent, datînd din epoca de prefaceri petrecute în 1854².

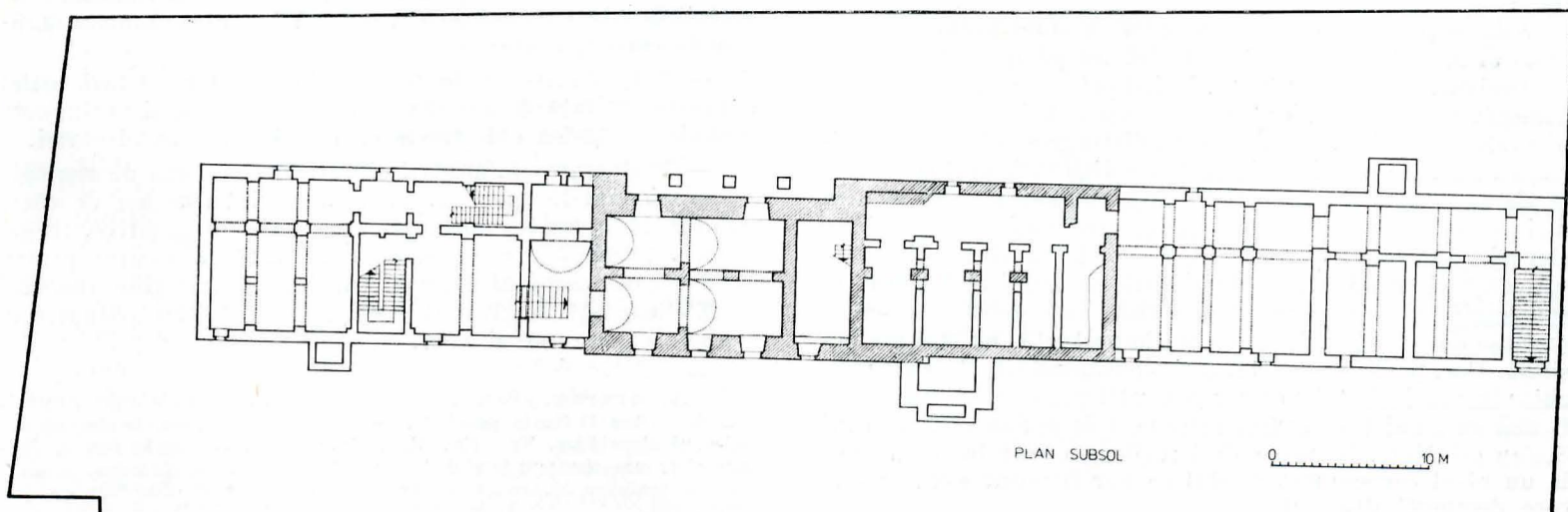
Au fost recuperate, totodată, numeroase fragmente de piatră sculptată și profilată putînd fi refolosite în opera de restaurare.

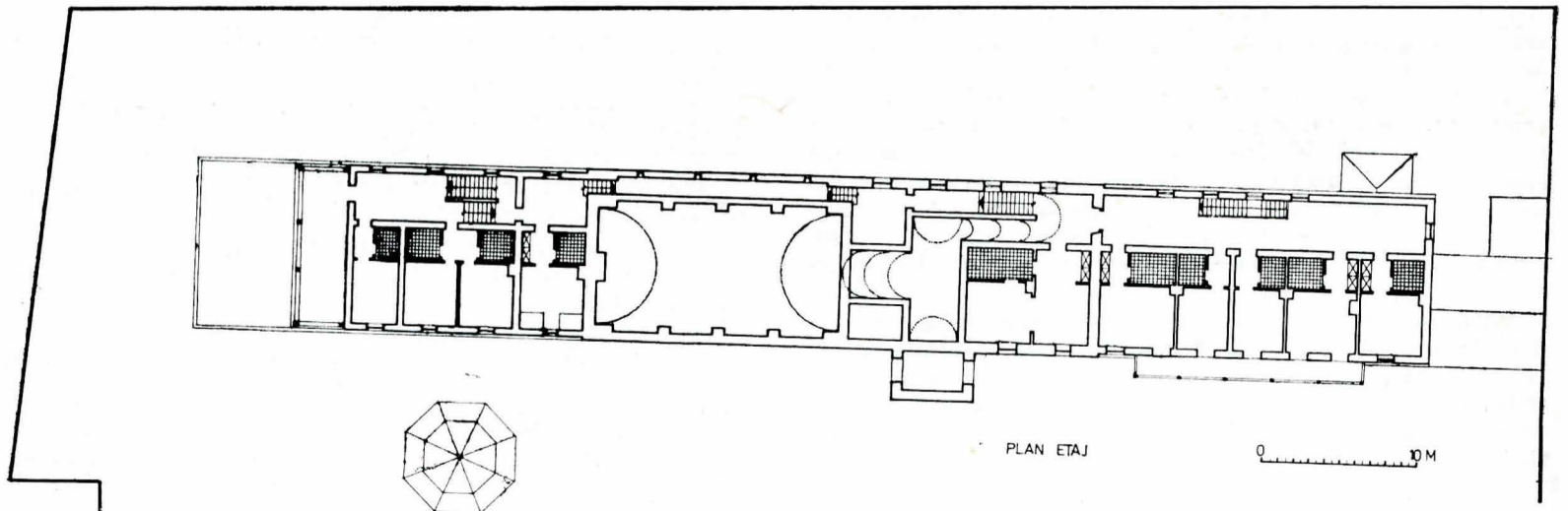
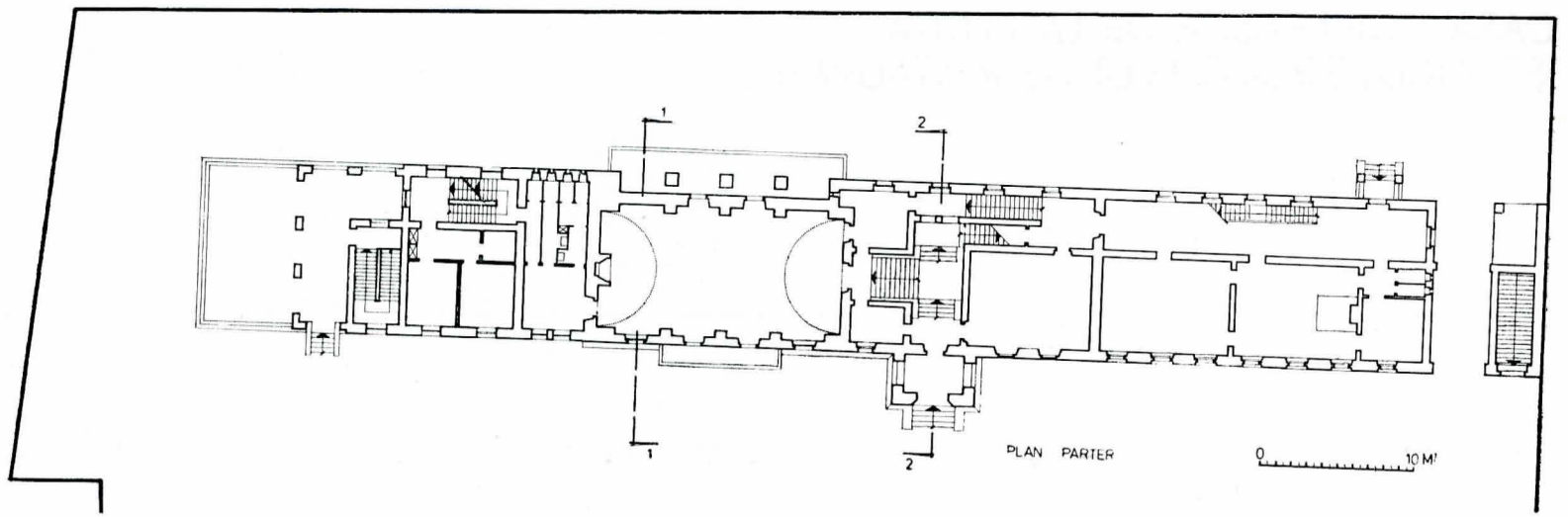
Prin analizarea datelor obținute apare la prima vedere faptul curios al prezenței, în aceste ruine, a unei juxtapuneri a două corpuri de lărgime și adîncime diferite, despărțite printr-un zid comun.

Jumătatea dinspre est este mai îngustă, cu zidul spre nord mai retras față de exterior, are pardoseala la minus 2,20 m sub nivelul parterului actual și este împărțită în două printr-un perete median în sensul lungimii, străpuns de trei arcade

¹ Mircea D. Matei, Alexandru Rădulescu, Radu Ciuceanu.

² N. Stoicescu, *Repertoriul monumentelor medievale din Moldova*, 1974, p. 672.





și intersectat de un zid transversal cu două arcade. Totul este realizat din pile și bolțari de piatră masivă și fălțuită cu muciile teșite cu grijă, într-un fel nemaiîntâlnit la asemenea construcții, după cum se poate constata din ceea ce s-a păstrat încă pe loc.

Jumătatea cealaltă, dinspre vest, despărțită prin peretele comun menționat, este mai mare, înscrisă între zidurile exterioare existente, mai adâncă, pardoseala fiind coborâtă la minus 3,70 m sub cota parterului, și cuprinde o singură sală mare, împărțită inițial în două părți egale, în sensul lungimii, printr-un perete median cu aceleași pile și arcade ca și cele vecine. Din vechea distribuție nu se mai păstrează astăzi decât bazele fostelor pile, avînd tot spațiul compartimentat prin zidurile transversale despărțitoare ale încăperilor de la parter, coborâte pînă la nivelul fundațiilor după cum s-a arătat mai sus.

Sala se prelungeste spre vest pînă la zidul beciurilor veacului al XIX-lea, ce încadrează clădirea pe această latură.

Desigur, datele puse astfel la îndemîna proiectării au fost deosebit de prețioase, mai ales în ceea ce privește restaurarea nivelului din subsol care, cu toată distrugerea pilelor și bolților, va putea totuși fi realizată în condiții satisfăcătoare. Dar, în afara recuperării fragmentelor de ancadramente, ele nu sînt nici pe departe de folos pentru asigurarea unei reconstituiri a elevației întrucît au confirmat că, de la nivelul soclului în sus, nu mai există nimic din zidurile veacului al XV-lea. În consecință, o restaurare propriu-zisă, în condiții științifice pretinse de o lucrare de asemenea importanță, nu mai era posibilă. Dar, pe de altă parte, nici menținerea situației actuale, chiar în cazul efectuării unor reparații radicale, nu mai putea fi nici ea admisă în cadrul celei mai de seamă ctitorii a lui Ștefan cel Mare. Se cerea deci realizarea unei înfățișări noi, la un nivel corespunzător celui ce l-ar fi putut avea vechile case domnești dispărute.

Pentru stabilirea temei de proiectare, au fost purtate cu Mitropolia Moldovei și Sucevei și cu conducerea mănăstirii numeroase consultări concretizate în schițe și propuneri, prezentate Consiliului Culturii și Educației Socialiste la data de 17 III 1981, iar concluziile și recomandările obținute au fost incluse în redactarea proiectului care s-a înscris în următoarele puncte de reper:

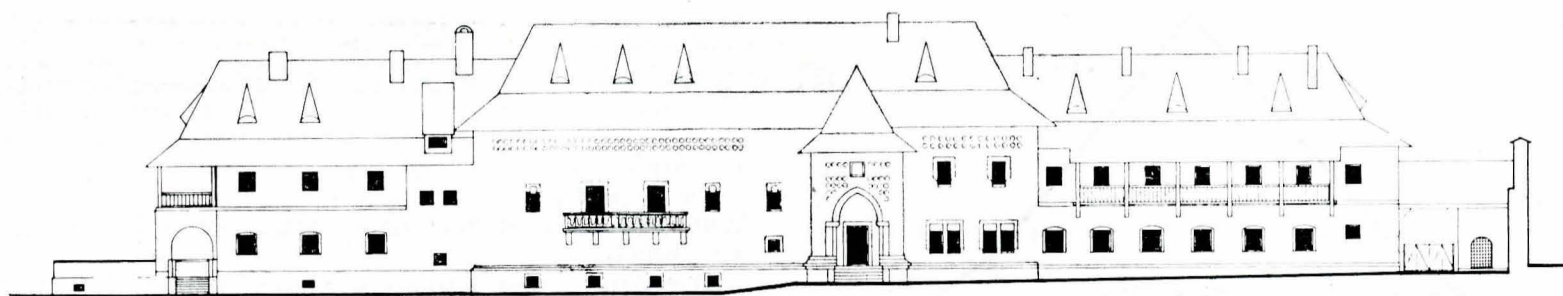
— Valorificarea subsolului care păstrează singurele vestigii autentice printr-o reconstituire științifică și prin organizarea unui circuit de vizitare.

— Restructurarea compartimentării interioare în funcție de noul program de folosință stabilit de beneficiar, cu respectarea maximă a zidurilor actuale și adăugirea unui etaj, necesită de amploarea dezvoltării acestui program; supraînălțare dealtfel justificată prin dovada existenței ei inițiale, constatată în releveul austriac din sec. XIX, contemporan cu dărămările executate atunci³.

— Subordonarea volumelor și înălțimilor clădirii astfel supraetajată față de biserica și Turnul tezaurului vecin, care trebuie să rămînă obiectivele principale în cadrul incintei.

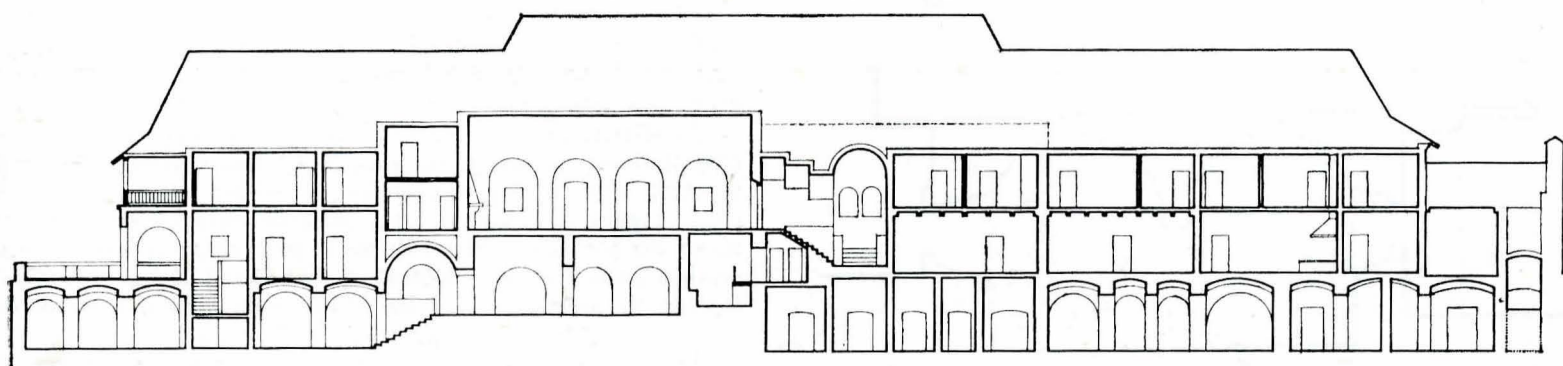
— Prelucrarea înfățișării elevațiilor, pe bază de analogie cu monumentele epocii și prin libera interpretare de către proiectanți a datelor obținute prin studii comparative, ținînd seama, totodată, de recomandarea cerută în avizare pentru evidențierea corpului central, cuprinzînd vestigiile veacului al XV-lea, față de clădirile veacului al XIX-lea adăugate la ambele capete est și vest.

³ Acest releveu, păstrat în arhiva mănăstirii, readus la scară metrică, s-a dovedit a fi foarte precis în ceea ce privește planurile dar nu are releveul elevațiilor. Vezi Gh. Sion, *Casa Domnească de la Putna. Propuneri de reconstruire a fazei de la începutul secolului al XIX-lea*, comunicare la Sesiunea Muzeului de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca, din 27.V.1982.



FAȚADA NORO

0 10 M



SECȚIE LONGITUDINALĂ

0 10 M

— Folosirea tehnicii moderne a betonului armat în planșeele centurilor și stâlpii de rezistență, ascunse în zidărie, și eliminarea, în măsura posibilului, a materialului lemnos pentru a împiedica reapariția ciuperceii.

PREZENTAREA PROIECTULUI

1) Restaurarea părților păstrate din clădirea veacului al XV-lea

Reconstituirea sălii din subsol va fi realizată prin desființarea zidurilor veacului al XIX-lea pentru readucerea la vechile dimensiuni și refacerea arhitecturii inițiale prin anastiloză și completare a pilor și arcașilor cu blocuri și bolțari identici de piatră.

Pereții perimetrali vor fi, de asemenea, completați în partea superioară și prevăzuți cu ferestre similare cu cele existente la Cetatea Neamț; bolțile vor fi refăcute în semicilindru cu zidărie de cărămidă la fel cu boltirea beciurilor epocii și cu indicațiile date de săpături.

Pentru circuitul de vizitare s-a prevăzut crearea unei terase de acces prin demolarea capătului estic al clădirii pe două travee. Această terasă, folosită pentru vederea panoramică a ruinelor adosate zidului de incintă, cit și pentru conducerea vizitatorilor către intrarea la subsol prin mijlocirea unui pridvor cu arcade alipit clădirii, este legată prin trepte de nivelul de călcare exterior. Din pridvor se pătrunde în interior și se coboară la subsol unde, după străbaterea beciului frumos boltit existent și suirea unui rând de trepte cuprinse într-o sală intermediară, se ajunge în fața ușii de intrare la încăperii restaurate. Aici, în această sală intermediară, situată în fostul spațiu exterior al construcției veacului al XV-lea, au fost descoperite, în cursul săpăturilor arheologice, oseminte aflate sub fundațiile inițiale, denotând o viețuire monahală anterioară acestora.

Din motive muzeale, circuitul de vizitare al publicului a fost prevăzut cu sens unic.

Jumătatea dinspre vest a spațiului, care se întinde până la beciurile veacului al XIX-lea și care are, după cum s-a spus, o lărgime și o adâncime mai mare, cuprindea inițial o singură sală de mari dimensiuni, împărțită în două părți egale, în sensul lungimii. Încercarea unei reconstituiri în cazul de față nu mai prezintă însă aceleași posibilități din cauza

prezenței numeroaselor ziduri transversale susținătoare ale compartimentării parterului, coborâte pînă la nivelul pardoselei, a căror înlăturare ar atrage un volum de cheltuieli excesiv. De aceea s-a prevăzut doar o intervenție limitată, căutîndu-se o evidențiere a bazelor de pile prin deschideri de arcade pentru posibilitatea circulației de-a lungul lor, menținîndu-se însă pe loc compartimentarea existentă. Accesul în acest spațiu nu va intra în circuitul de vizitare și va rămîne rezervat nevoilor gospodărești ale mănăstirii.

2) Recondiționarea elevației

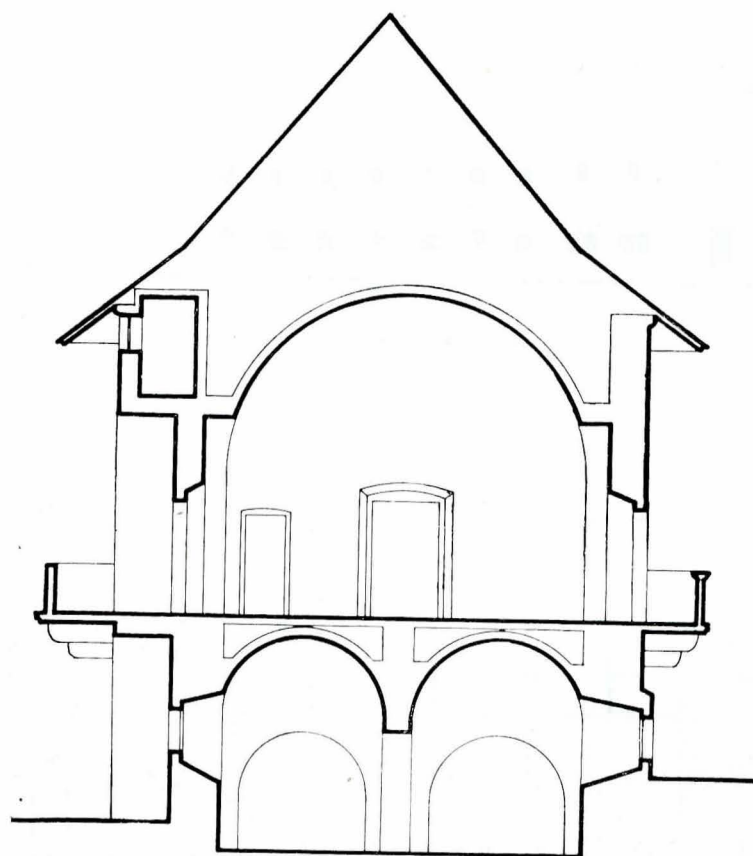
Problemele puse în fața proiectanților pentru această parte a proiectului, mai complexe și mai anevoioase decît primele, nemaifiind încadrate în regulile reconstituiri, ci intrînd în domeniul interpretărilor și părerilor personale, susceptibile ca atare de a fi criticate, trebuiau să răspundă cerințelor a două categorii de lucrări de natură diferită.

a — Introducerea, în compartimentarea actuală, a zidurilor parterului și în spațiul amplificat, prin adăugirea unui etaj, a tuturor acestor încăperi stabilite prin noul program de folosință.

b — Alegerea unei expresii noi în prezentarea fațadelor, cerută de recomandarea accentuării unei diferențieri între corpul central, menit să reprezinte construcția veacului al XV-lea, și corpurile laterale ale veacului al XIX-lea, precum și de dorința integrării noului aspect al clădirii în ambianța arhitecturii medievale a incintei.

Aceste condiții au fost introduse și realizate în proiect, după cum urmează:

— Volumul nucleului central, din cauza refacerii bolților din subsol și a decalării planșeele interioare, a fost împărțit în două părți cu nivele diferite, despărțite între ele printr-un vestibul al intrării unde au fost cuprinse scările de acces necesare. Spre est, deasupra subsolului boltit, s-a prevăzut, conform programului, o mare sală de recepție, cu nișe-arcade în pereții laterali, acoperită cu bolți de penetrații de felul celor ce au existat inițial la corpul de gardă al Cetății Neamț. Spre vest, datorită decalării menționate de planșee, s-au putut amenaja, în spațiile celor două nivele suprapuse, o trapeză la parter și o locuință oficială la etaj, înzestrate cu anexele aferente.



SECTIE TRANSVERSALA 1-1

0 5M

Ambele părți au fost înscrise într-o singură cornișă de piatră, situată la înălțimea brului median al bisericii vecine.

Pentru marcarea intrării principale a fost, totodată, imaginată crearea unui portic monumental inspirat după porticul-turn al bisericii din Bălinești, amplasat pe locul fostului pridvor indicat în releveul austriac, iar pentru rezolvarea problemei puse de retragerea spre interior a zidului sălii mari de la aliniamentul general al fațadei sud, care ar fi atras complicații de acoperiș, a fost prevăzut un rând de stâlpi-contraforți susținând cornișa pe o singură linie.

Prin ridicarea lor a fost, de asemenea, posibilă inserarea unei terase-belvedere îndreptate spre ruinele arheologice din față.

În cuprinsul corpurilor laterale au fost introduse o bucătărie cu anexe sale la parter și un șir de locuințe cu grupuri sanitare la etaj, pe latura de vest, și câteva încăperi de natură administrativă, mărginite de un pridvor deschis, pe latura opusă dinspre est.

— Pentru noua înfățișare a fațadelor corpului principal, ideea conducătoare, urmărită de proiectanți, a fost căutarea unei integrări a lor în ambianța incintei fără contrastele supărătoare ce ar fi apărut în cazul încercării unei exprimări în spiritul arhitecturii zilelor noastre. S-a preferat așadar ca, prin analogie cu monumentele contemporane încă existente, să fie menținută aparența masivă a volumelor cu predominarea plinurilor asupra golurilor, caracteristică acelei arhitecturi, și s-a folosit, pentru realizarea aceluiași scop, introducerea elementelor decorative ale pietrei fățuite și a ceramicii specifice epocii.

De aceea toate fragmentele de piatră ale încadrărilor de uși și ferestre recuperate, care puteau contribui la sporirea părților componente ale clădirii, au fost repute în operă⁴ chiar fără a se cunoaște amplasarea sau datarea lor inițială, socotindu-se de altfel mai importantă asigurarea bunei conser-

⁴ Printre acestea trebuie semnalate acele timpane de piatră netrate folosite inițial la partea superioară a golului de fereastră, ornamente prin reliefare cu motive gotice, caz cu totul excepțional în arhitectura veacului al XV-lea, singurul exemplu de aceeași natură fiind descoperit la fereastra gopniței bisericii mănăstirii Neamț.

vări pe viitor prin incorporarea lor în zidărie decât prin adăpostirea și expunerea într-o sală de muzeu.

În finisarea fațadelor, pe lângă re folosirea acestor fragmente, s-a prevăzut o execuție cu piatră brută și fățuită a soclului în porțiunile unde zidăria actuală de cărămidă urmează a fi refăcută sau îmbrăcată cu placaj, și o tratare a elevației cu o tencuială ștearsă în strat subțire și cu o friză de discuri smălțuite sub cornișa de felul celor apărute în mod curent în acea epocă.

Totodată, a fost adăugat în fațada principală, dar fără vreo confirmare arheologică, un balcon cu balustradă de piatră sculptată cu motive reliefate, pe baza unui interesant fragment de împletitură decorativă, care ar fi putut aparține unui soclu de mormânt similar cu cele aflate la bisericile din Piatra Neamț și mănăstirea Bistrița.

Cît privește fațadele corpurilor laterale, ele vor rămâne tencuite simplu, fără elemente de piatră sau altă modenatură profilată dar, în ideea înlăturării monotoniei unui perete lipsit de orice variație decorativă, va fi adăugat, pe latura dinspre vest, un șir de galerie-balcon cu stâlpi și console de lemn cu aspect mănăstiresc, în genul celei de la mănăstirea Neamț.

În sfârșit, pentru alegerea formelor de acoperiș, care vor contribui în cea mai mare măsură la desăvîrșirea aspectului exterior urmărit, s-a dat preferință acelor siluete înalte cu pante repezi și ștreășini largi, atât de caracteristice pentru epoca lui Ștefan cel Mare, ilustrate prin chiar vederea de ansamblu de la Putna, reprezentată în tabloul în ulei din 1757, înainte de prefacerile lui Iacov Putneanul, aflat pînă nu de mult în păstrarea Mănăstirii⁵.

În concluzie, acest proiect, fără a avea pretenția de a realiza o restaurare, are totuși meritul de a fi salvat de la dărîmire o clădire de peste un veac vechime, cu ziduri încă trainice, și de a fi transformat-o la nivelul cerut de cea mai prețioasă ctitorie mănăstirească a Moldovei.

Întocmit în condițiile de mai sus, la nivel de proiect tehnic scara 1:100 pentru partea de arhitectură, a fost prezentat și aprobat cu unele recomandări privind detalii de fațadă, în ședința de avizare a Consiliului Culturii și Educației Socialiste la data de 11 VIII 1981 și apoi la 2 IX 1981 în fața forurilor județene la Suceava.

Prezentat din nou, după însușirea și includerea recomandărilor primite, la nivel de proiect de execuție, scara 1:50, a fost aprobat la Consiliul Culturii și Educației Socialiste la 1 XII 1981 și predat la Suceava pentru completarea părților de rezistență și instalație de către Institutul de proiectare local.

În ședința Consiliului Culturii și Educației Socialiste, din 15 VI 1982, proiectul a fost avizat definitiv.*

⁵ Vezi C. A. Romstoffer, *Kloster Putna*, p. 9, Cernăuți, 1904.

* Cu toată avizarea finală ce încheie terminarea proiectării, soluțiile prezentate nu cuprind încă unele puncte rămase incerte, susceptibile să atragă modificări pe parcursul execuției.

— Astfel zona exterioară a joncțiunii celor două corpuri centrale nu a putut fi cercetată din cauza prezenței grupurilor sanitare ale veacului al XIX-lea încă nedemolate.

— Situația neclară a zidului de închidere spre vest, la nivelul fundațiilor din beciuri, nu a fost încă lămurită.

— Existența, sub nivelul solului, a construcției indicate în releveul austriac, în fața capătului vestic al clădirii actuale, nu a putut fi verificată și va trebui urmărită în cursul lucrărilor.

— Rezolvarea finală a pornirii drumului de strajă pentru accesul la etajul turnului tezaurului va rămîne pentru o etapă ulterioară, după demolările prevăzute pentru crearea accesului carosabil spre curtea gospodărească ce se va amenaja în spatele clădirii.

Planșele au fost desenate de proiectant tehnician Doru Ciocos.

ABSTRACT

The author presents the project for the restoration of the Princely House belonging to Putna pile. It followed the adequate improvement of the construction and the turning into account of the vestiges of the ancient house from the epoch of Ștefan cel Mare, kept at the basement level.

The project, also, comprises the reconstitution of a hall with stone piers and archwaies, brick vaults; makes distinctions between volumes and treatments of façades for emphasizing the difference between the central 15th century volume, situated above old ruins, and the lateral parts from the 19th century.